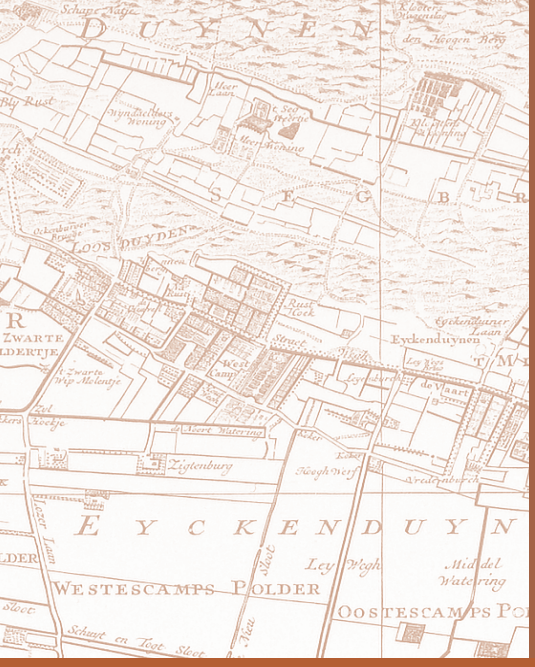

Delftse Archeologische Notitie 80

Phoenixstraat 32 in Delft

Een archeologisch bureauonderzoek

Jorrit van Horssen

Archeologie

Delft

Delftse Archeologische Notitie 80

Phoenixstraat 32 in Delft

Een archeologisch bureauonderzoek

Jorrit van Horssen

Opdrachtgever:	Mecanoo Architecten
Contactpersoon:	Dhr. S. Bekkers
Bevoegde overheid:	Gemeente Delft
Beheer documentatie:	Gemeente Delft
Type onderzoek:	Bureauonderzoek
Periode van uitvoer:	Juni 2015
Aanleiding:	Aanleg leidingsleuf, sloop en nieuwbouw
Locatie:	Phoenixstraat 32, Delft
Coördinaten:	84115 / 447514 (centrumcoördinaat)
CIS-code:	3292320100
Projectcode:	DC169
Projectleider:	drs. Jorrit van Horssen
Status:	Definitief, augustus 2015
Autorisatie:	

Drs. J.P. Bakx

ISSN: 1879-9590
© 2015 Archeologie Delft

Archeologie Delft

Postbus 78
2600 ME Delft
015-2602358
archeologie@delft.nl
www.archeologie-delft.nl

Samenvatting

In opdracht van Mecanoo architecten heeft Archeologie Delft een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd naar de binnenplaats van het complex van het Hoogheemraadschap van Delfland aan de Phoenixstraat 32 in Delft. In het plangebied gaan sloop, nieuwbouw en de aanleg van een leidingsleuf plaatsvinden. Bij het onderzoek is gebleken dat zich hier archeologische sporen vanaf de 12e tot en met de 19e eeuw kunnen bevinden. De sporen bevinden zich vanaf een diepte van 1 m +NAP (ca 0,5 m –mv).

Door de verschillende geplande werkzaamheden en het verschil in de archeologische verwachting is per deel van het plangebied een advies opgesteld.

Bij de sloop van het Pauwenhuis worden alleen de bestaande funderingen verwijderd. Het advies is om dit zonder archeologisch onderzoek plaats te laten vinden.

Het middendeel van de leidingsleuf wordt gegraven in een tot op grote diepte verstoorde zone direct rondom de parkeergarage. Het advies is om dit deel vrij te geven.

Het noordelijke en het oostelijke deel van de leidingsleuf liggen in een deel waar zich vanaf 1 m +NAP (ca. 0,5 m –mv) archeologische resten in de bodem kunnen bevinden. Het dieper dan 1 m +NAP uitgraven van deze sleuf zou moeten worden uitgevoerd onder begeleiding van een archeoloog die de aanwezige archeologische resten documenteert.

Het advies is om ter plaatse van de nieuwbouw voorafgaand aan de bodemgrepen dieper dan 1 m +NAP een archeologisch proefsleuvenonderzoek uit te voeren om vast te stellen of daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn en zo ja deze resten te waarderen. Op basis van dit onderzoek kan ook een inschatting worden gemaakt van de omvang en kosten van een eventueel vervolgonderzoek onder het protocol opgraven.

Inhoudsopgave

3 **Samenvatting**

7 **1 Inleiding**
1.1 Aanleiding
1.2 Plangebied
1.3 Beleidskader
1.4 Beleidskaart
1.5 Bestemmingsplan
1.6 Bodemonderzoek

9 **2 Bureauonderzoek**
2.1 Geologie
2.2 Bewoningsgeschiedenis
2.3 Bekende archeologische waarden in en rond het plangebied

19 **3 Conclusie en aanbevelingen**
3.1 Gespecificeerde archeologische verwachting
3.2 Waardering en advies

23 **Gebruikte afkortingen**

23 **Bibliografie**

24 **Lijst van afbeeldingen**

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Het gebouwencomplex van het Hoogheemraadschap van Delfland (HHD) aan de Phoenixstraat 32 in Delft gaat gerenoveerd, verbouwd en heringericht worden. Hiertoe zullen ook ontgravingen worden uitgevoerd voor nieuwbouw en leidingwerk. Aan de noordkant van het plangebied wordt de huidige bebouwing uitgebreid met een uitbouw van ca. 160 m^2. Op het middendeel wordt vanaf de nieuwbouw en rondom de parkeerkelder een leidingsleuf aangelegd naar de achterkant van het pand Oude Delft 163. Tevens wordt aan de achterkant van Oude Delft 163 het 'Pauwenhuis' afgebroken. Hier komt een uitbreiding van de tuin voor in de plaats.

De diepte van de ontgravingen ten opzichte van NAP is op dit moment nog onbekend.[1]

1.2 Plangebied

Het plangebied betreft het binnenterrein van de bebouwing aan de Oude Delft en de Phoenixstraat. Aan de noordkant wordt het plangebied begrenst door het gebouwencomplex van museum het Prinsenhof en aan de zuidkant door discotheek Lorre aan de Phoenixstraat en de (afgesloten) St. Hieronymusteeg vanaf de Oude Delft.

Het binnenterrein is ingericht als tuin en parkeerplaats. De straathoogte is in het noordwestelijke deel van het plangebied 1,60 m +NAP en in het zuidwestelijke deel 1,40 m +NAP.

[1] Volgens de huidige plannen zal het grootste deel van de ontgravingen tot een diepte van 1 m – peil gaan en voor een klein deel tot 0,4 m –peil. De hoogte van het peil is onbekend.

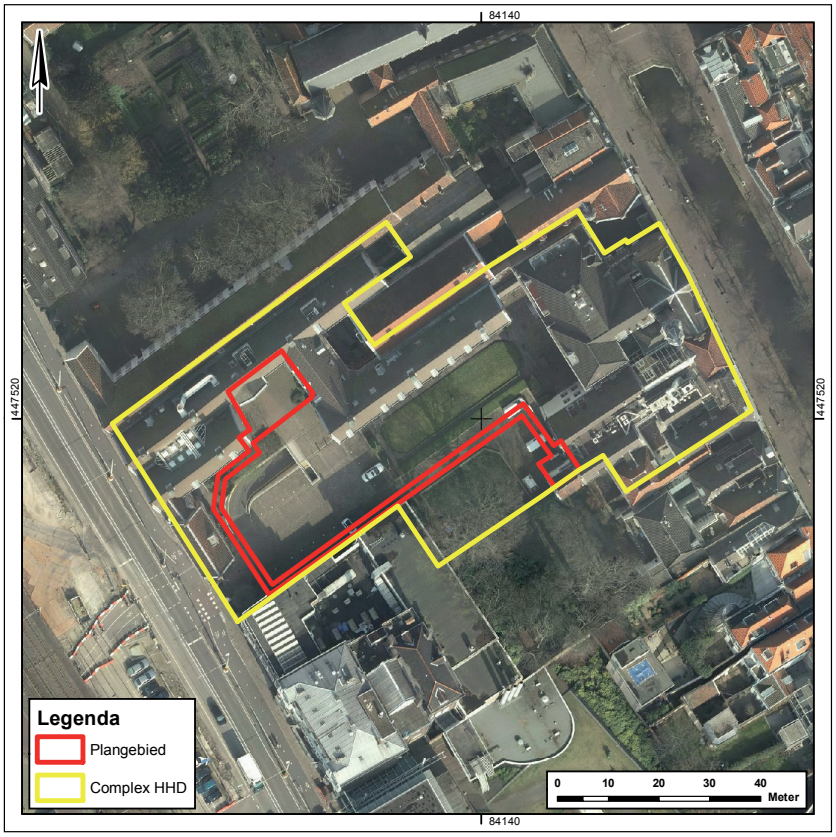

Afbeelding 1: ligging van het plangebied.

1.3 Beleidskader

Op basis van de huidige wetgeving zijn de gemeenten in Nederland verantwoordelijk voor het beheer van het archeologisch bodemarchief. Omdat ruimtelijke ingrepen gevolgen kunnen hebben voor dit bodemarchief, moeten gemeenten bij de besluitvorming archeologie als volwaardige factor meenemen in de belangenafweging. Om dit op een verantwoorde en transparante wijze te kunnen doen is gemeentelijk archeologiebeleid wenselijk. Dergelijk beleid is in Delft nog niet vastgesteld. De gemeente beschikt echter al sinds 1991 over een eigen gemeentelijke archeologische dienst. Hier is uitgebreide lokale kennis aanwezig, waardoor een correcte omgang met de archeologische waarden binnen de gemeente wordt gewaarborgd.

Archeologie Delft hanteert sinds 2012 een archeologische beleidskaart voor de hele gemeente.[2] Deze kaart is gebaseerd op gedetailleerde kennis van de lokale landschapsontwikkeling, cultuurhistorie en het bodemarchief. Op de beleidskaart worden de verschillende archeologische verwachtingsgebieden binnen de gemeente gekoppeld aan vrijstellingsgrenzen. Bodemverstorende werkzaamheden die deze grenzen niet overschrijden worden op voorhand vrijgesteld van de verplichting tot het doen van archeologisch onderzoek.

Door middel van het hanteren van een gedifferentieerd vrijstellingenbeleid wordt binnen de gehele gemeente gezocht naar een goede balans tussen de verwachte aanwezigheid van archeologische resten en de voorwaarden die worden verbonden aan bodemverstorende activiteiten.

1.4 Beleidskaart

Om de omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden goed, maar ook zinvol te laten verlopen, wordt in de gemeente Delft alleen archeologisch (voor)onderzoek vereist wanneer de aard van de bodemingrepen dusdanig is dat er daadwerkelijk schade aan het bodemarchief kan optreden. Verschillende beleidszones vereisen dan ook elk een eigen benadering voor wat betreft de vrijstelling van archeologisch onderzoek voor bodemverstoringen tot een bepaalde diepte en omvang.

Het plangebied ligt volgens de beleidsadvieskaart in de verwachtingszone met een hoge archeologische verwachting. De maximale verstoringsoppervlakte is gesteld op 50 m^2 en de maximale verstoringsdiepte op 0,3 m –mv. Met de te ontgraven 362 m^2 overschrijden de plannen de maximale oppervlakte ruim. Ook is de kans groot dat de maximale verstoringsdiepte wordt overschreden.

1.5 Bestemmingsplan

Op het plangebied is het bestemmingsplan Binnenstad 2012 van toepassing.[3] Op de plankaart is voor het plangebied sprake van een gedeeltelijke medebestemmingen. Voor het noordwestelijke deel en het zuidoostelijke deel geldt de medebestemming Waarde – Archeologie met een vrijstelling tot 50 m^2 en een diepte van 30 cm -mv. Voor het middendeel, de locatie van de parkeerkelder, geldt geen archeologische medebestemming. De geplande ontgravingen gaan echter buiten de parkeerkelder plaatsvinden.

1.6 Bodemonderzoek

Voor het plangebied is nog geen milieukundig bodemonderzoek uitgevoerd.[4] Een meerderheid van de terreinen in de binnenstad van Delft is vervuild. Dit heeft geen gevolgen voor de conservering van archeologische resten. Wel zal bij een eventueel archeologisch veldonderzoek rekening moeten worden gehouden met maatregelen in verband met mogelijke bodemvervuiling.

[2] *Kerkhof 2012.*

[3] *Gemeente Delft (vastgesteld 13 juni 2013), IMRO-idn: NL.IMRO.0503. BP0014-1001*

[4] *Bodeminformatiesysteem Gemeente Delft.*

2 Bureauonderzoek

Het doel van dit bureauonderzoek is het verzamelen van alle bekende gegevens met betrekking tot geologie, historische-geografie, archeologie en recente bodemverstorende activiteiten van het plangebied en de directe omgeving. Aan de hand van deze gegevens kan een archeologische gespecificeerde verwachting worden opgesteld. Voor het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van geologische kaarten, historische kaarten van Delft, het Archeologisch informatie systeem (ARCHIS) en van gegevens uit het archief van Archeologie Delft.

2.1 Geologie[5]

2.1.1 Geologie algemeen

In het verleden bestond er vaak een nauwe relatie tussen de locatiekeuze voor nederzettingen en de bodemgesteldheid. Deze relatie was vaak sterker naarmate de natuur meer beperkingen voor het permanent vestigen van de mens oplegde. Zo was in West-Nederland de aanwezigheid van een droge ondergrond één van de belangrijkste vestigingsfactoren in een gebied dat regelmatig door binnendringend zee- en rivierwater werd bedreigd. Een korte schets van de vorming van het landschap is dan ook gewenst om de kans op de aanwezigheid van archeologische resten ouder dan de middeleeuwse stad te kunnen inschatten.

Ongeveer 10.000 jaar geleden was de zeespiegel tientallen meters lager dan nu. Als gevolg van de laatste ijstijd was er veel water aan de normale kringloop onttrokken en opgeslagen in de grote landijskappen op het noordelijk halfrond. Door een geleidelijke verhoging van de temperatuur begon het ijs van de grote landijs kappen te smelten, met als gevolg een stijging van de zeespiegel.[6] Onder invloed van deze stijging rees ook de grondwaterspiegel, wat tot gevolg had dat de zandige bodem vochtig werd en bedekt raakte met een laag veen van niet verteerde planten en bomen. Daarna verdronk dit land en veranderde het gebied in een waddenzee, waarin dikke lagen zand en klei werden afgezet. Deze waddenzee werd aan de westzijde afgesloten door een kustbarrière met tussenliggende zeegaten, waardoor zeewater in de erachter gelegen lagune kon binnendringen. Deze zeegaten lagen in het verlengde van de grote rivieren als Schelde, Maas, Rijn en IJ.

Het binnendringen van het land door de zee gebeurde periodiek. In deze cyclus worden transgressiefasen en regressiefasen onderscheiden.[7] Gedurende een transgressiefase werd het land door de zee gepenetreerd. Riviertjes werden tot diepe geulen uitgesleten waardoor het veengebied achter de duinen beter werd ontwaterd, verdroogde en zelfs klonk. Op het hoogtepunt van een transgressiefase leidde dit tot overstromingen en tot het afzetten van een kleidek in het overstroomde gebied. Daarbij werden ook geklonken veengebieden met een laag klei overdekt. Aan het einde van een transgressiefase trok de zee zich weer terug, slibden de geulen dicht met zand en zavel, stagneerde de afwatering in het omringende gebied, waardoor er vernatting optrad en er zich opnieuw veen kon vormen. Deze periode wordt aangeduid met regressiefase. Door de afwisseling van trans- en regressiefasen is een karakteristiek geologisch profiel ontstaan van veen en kleilagen dat wordt aangeduid met de geologische termen Hollandveen en Laagpakket van Walcheren.

[5] *In gewijzigde vorm overgenomen uit Bult & Groen 2005.*

[6] *Zagwijn 1986, 27-32.*

[7] *Van Staalduinen 1979, 40.*

2.1.2 Natuurlijke ondergrond van het plangebied

In de ondergrond van Delft komen geologische afzettingen en sedimenten voor die de neerslag zijn van het hierboven beschreven landschapsvormende proces. Als basis voor de analyse van de geologische ondergrond is gebruik gemaakt van de Archeologisch-Geologische kaart van Delft.[8] Hieronder worden, van onder naar boven, de karakteristieken van de onderscheiden afzettingen aan of nabij het oppervlak in en rondom het onderzoeksgebied beschreven.

Hollandveen

Omstreeks 2200 voor Chr. begon er veen achter de strandwallen te groeien. De lagen Hollandveen werden gescheiden door de klei- en zandafzetingen van het Laagpakket van Walcheren. Van deze oorspronkelijk meters dikke veenlagen is in Delft weinig overgebleven. Zo rest er in het onderzoeksgebied slechts een dunne veenlaag, omdat als gevolg van de latere afzettingen op het veen deze laag sterk is samengeperst. Dit veen is gedurende overstromingen meerdere malen met klei afgedekt.

Afzettingen van de Gantel Laag (Laagpakket van Walcheren)

In het plangebied kunnen zowel geul- als dekafzettingen uit deze transgressiefase voorkomen. De Gantel was een grote getijdengeul die enkele eeuwen voor de jaartelling bij Naaldwijk het achterland indrong en via Wateringen, Rijswijk en Delft zijn weg vervolgde. In Delft Zuid en Pijnacker eindigde de geul in tientallen kleinere geulen. De geulafzettingen bestaan hoofdzakelijk uit klei, afgewisseld met zandlaagjes.[9] De belangrijkste (hoofd)geulen liggen ten noorden en ten oosten van het onderzoeksgebied. De dekafzettingen uit deze transgressiefase bestaan uit zware klei en liggen op Hollandveen, of op venige klei.[10]

[8] *Paans* et al. *2004.*

[9] *Van Staalduinen 1979, 59.*

[10] *Van Staalduinen 1979, 59.*

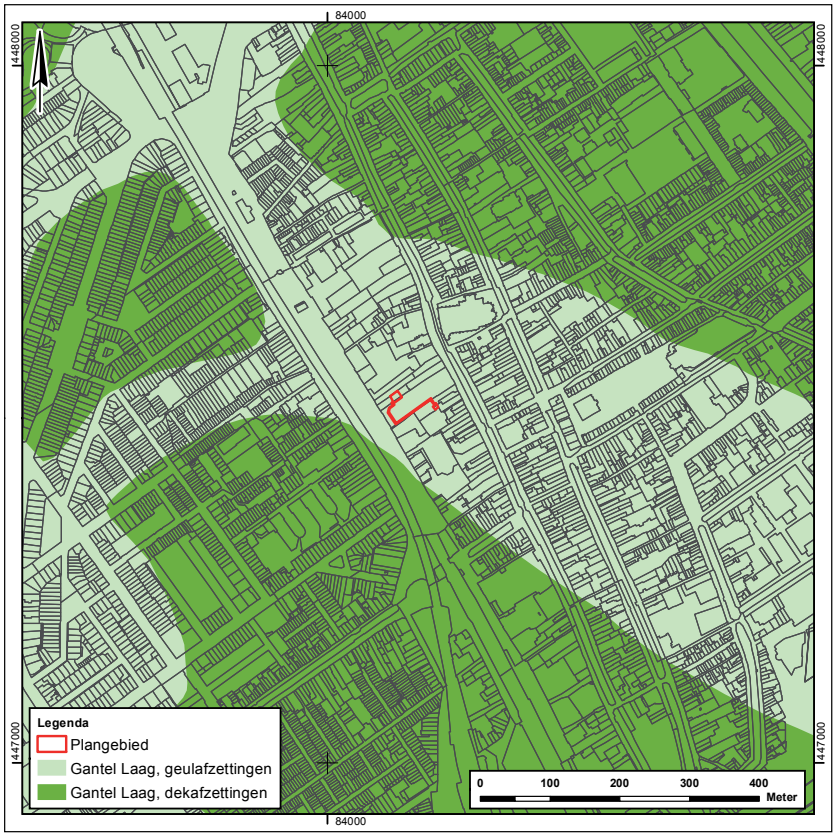

Afbeelding 2: de ligging van geul- en dekafzettingen in (de omgeving van) het plangebied.

Op de top van de Gantel Laag manifesteert zich vaak een donker blauwgrijze laag, die bestaat uit sterk humeuze klei.[11] De woudlaag komt overeen met het loopvlak dat dateert uit de Romeinse tijd of de periode daar vlak na en wordt doorgaans als gidslaag gebruikt bij archeologisch onderzoek.

Jongere afzettingsperioden van het Laagpakket van Walcheren in de 12e eeuw na Chr. hebben geen sedimenten in de Delftse binnenstad achtergelaten.[12]

2.1.2 Ophogingspaketten

In de binnenstad van Delft werden vanaf de 12e eeuw ophogingspakketten aangebracht.[13] Dergelijke grondlagen met een dikte tussen de 20 en 100 cm werden aangebracht om wateroverlast op de erven te beperken. Het initiatief voor de ophogingen kon zowel van particulieren komen die het eigen erf ophoogden als van het stadsbestuur dat hele wijken of straten in één keer liet ophogen. In de loop der eeuwen 'groeide' het maaiveld door de ophoogpakketten die door de stijgende waterspiegel in de stad met enige regelmaat moesten worden aangebracht. In het oudste deel van de stad rond het stadhuis ligt het huidige maaiveld hierdoor nu tot 4 m boven het natuurlijke maaiveld van voor de vorming van de stad in de 12e eeuw. In de jongere delen van de stad heeft het totale pakket aan ophogingslagen een dikte van van circa 2 m.

De ophogingslagen vormden vaak de scheiding tussen verschillende bebouwingsfasen. Als het terrein opgehoogd moest worden, werd de oude bebouwing tot op het maaiveld afgebroken, waarna een ophooglaag werd aangebracht en nieuwe bebouwing kon worden neergezet. Als de eigenaren besloten om geen nieuwbouw neer te zetten, moesten ze vaak de vloeren in hun huis ophogen. Kelders konden daardoor onbruikbaar worden en werden gedempt.

2.2 Bewoningsgeschiedenis

2.2.1 Voorgeschiedenis

De historische kern van Delft is voor een groot deel gelegen op de brede rug van de Gantel (Geulafzettingen van de Gantel Laag). Deze rug werd in de Romeinse tijd intensief bewoond. In de directe omgeving van Delft zijn in de Harnaschpolder en in Rijswijk grote nederzettingen uit de Romeinse tijd bekend. Bij diverse opgravingen in de binnenstad is gebleken dat ook hier in de Romeinse tijd werd gewoond. Het Romeinse loopvlak is echter grotendeels verstoord door sporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Uit verschillende waarnemingen is duidelijk geworden dat het Romeinse loopvlak een fors verloop kende: van 0,50 m -NAP op de top van de rug tot 1,60 m -NAP aan de flanken. Als het oorspronkelijke maaiveld lager dan 1,60 m -NAP ligt, lijken er geen Romeinse nederzettingssporen meer voor te komen.[14]

2.2.2 Historische ontwikkeling van de stad Delft[15]

De directe omgeving van Delft lijkt in de Late Middeleeuwen niet voor het einde van de 11e eeuw of het begin van de 12e eeuw te zijn bewoond. De overheersende landindeling was een strokenverkaveling waarbij elke boerderij op de bijbehorende strook grond werd gebouwd. Dit leidde tot een lintvormige bebouwing die haaks op de verkavelingsrichting stond. De keuze waar de boerderijen werden gebouwd, werd in die periode overwegend bepaald door de terreinsituatie binnen de bijbehorende kavel. Daar waar de geulafzettingen van het Laagpakket van Walcheren als stevige en hogere ruggen in het landschap lagen, waren dit de plekken om bij voorkeur de boerderij te bouwen. Elders bouwde men op het veen, dat toen veel hoger lag. Zodra als gevolg van klink

[11] *De Mulder* et al. *1983, 36.*

[12] *Bult 1986, 121-123.*

[13] *Bult 1998.*

[14] *Bult 1998, 46-47.*

[15] *In gewijzigde vorm overgenomen uit Bult & Groen 2005.*

en oxidatie een inversie in het landschap optrad, moesten het erf in het veengebied tot lage huisterpen worden opgehoogd om droge voeten te houden.[16] Het gebied in en rondom Delft was oorspronkelijk ontgonnen als hofland dat behoorde bij een grafelijke hof. De opeenvolgende hoven lagen op het terrein van het latere klooster Koningsveld, nabij de fietsbrug over de Delftsche Schie en op de huidige Markt ter plaatse van het stadhuis. In de loop van de 12e eeuw ontstond er een bescheiden handelsnederzetting in de directe nabijheid van het grafelijke hof aan de Markt. Deze groeide in de loop van de 13e eeuw uit en verkreeg in 1246 stadsrechten.[17]

De omvang van het gebied met stadsrechten werd in fasen uitgebreid. In 1246 werd de jonge stad in het westen begrensd door de Oude Delft. Sindsdien is het stedelijke rechtsgebied in drie fasen uitgebreid. Het plangebied is gelegen in het deel dat in 1268 stadsrechten kreeg. In 1355 bereikte het stadsgebied van Delft de grootste omvang die het tot in de 19e eeuw zou houden.

2.2.3 Historische ontwikkeling van het plangebied

Het plangebied is gelegen aan de westzijde van de Oude Delft. Van hier uit werd in de loop van de 11e eeuw de Hof van Delft verkaveld en ontgonnen. Aanvankelijk stonden langs de westkant van de Oude Delft boerderijen. In de loop van de 13e eeuw kreeg de bebouwing een steeds stedelijker karakter en werd met de uitbreiding van het stadsrecht in 1268 onderdeel van de stad. In het eerste kwart van de 14e eeuw werd de omgrachting van de stad gerealiseerd. De gracht aan de westkant van de stad lag ter plaatse van de Phoenixstraat. Over de gracht en de verdedigingswerken uit het begin van de 14e eeuw is nog weinig bekend. In ieder geval bevond zich op de kruising van de Phoenixstraat en de Buitenwatersloot/Binnenwatersloot een stadspoort. Het is waarschijnlijk dat de aan de binnenzijde van de gracht een wal lag,

[16] *Bult 1986, 127-131; Bakx & Bult 2013.*

[17] *Van Kruining* et al. *1996, 9.*

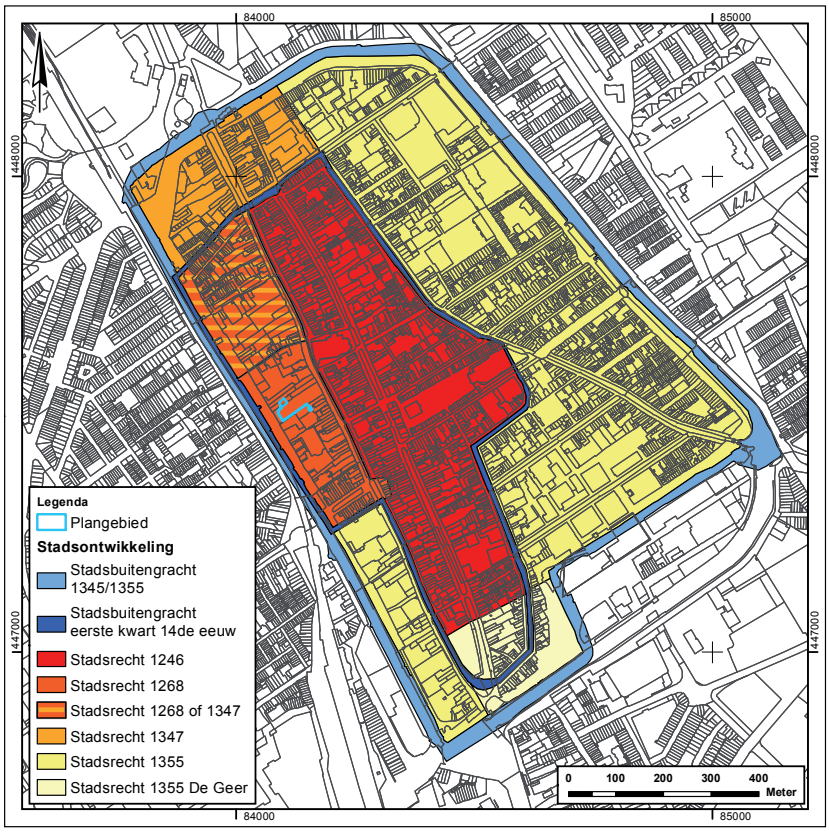

Afbeelding 3: de stadsuitbreidingen van Delft.

opgeworpen met de grond uit de gracht. Twee eerder op het terrein van het Hoogheemraadschap uitgevoerde opgravingen geven een voorlopig beeld van de ontwikkeling van de bebouwing vanaf de 12e tot en met de 13e eeuw (zie paragraaf 2.3).

Over de 14e en 15e eeuw zijn geen relevante historische gegevens voorhanden over het plangebied. Direct ten noorden van het plangebied werd omstreeks 1400 een erf met stenen huis aangekocht voor de vestiging van het Sint Agathaklooster.[18] In de loop van de 15e eeuw werd het kloosterterrein uitgebreid met de aankoop van buurpanden. De eerste kloosterkapel was al kort na 1400 gebouwd, maar werd in 1467 vervangen door een grotere kapel.

Na de reformatie in 1572 werd een gedeelte van het klooster als residentie in gebruik genomen door Willen van Oranje. In de voormalige kloostergebouwen is nu museum het Prinsenhof gevestigd. Rond 1403 werd ten zuiden van het plangebied het Sint Hieronymusklooster gesticht.[19] Over de ruimtelijke ontwikkeling van dit kloostercomplex is niet veel bekend, waardoor ook niet precies duidelijk is welke percelen tot het kloostercomplex hebben behoord. In ieder geval beschikte het klooster over een kapel. Het is mogelijk dat het plangebied zich (gedeeltelijk) op het terrein van dit klooster bevindt. In de 17e eeuw werden de gebouwen van het Hieronymusklooster afgebroken. Langs de Oude Delft werden nieuwe herenhuizen neergezet en op het binnenterrein achterhuizen die bereikbaar waren via de Hieronymuspoort.

Over de 16e eeuw en later weten we meer door oude kaarten, historische bronnen en bouwhistorisch onderzoek. In 1535 brandde een groot deel van Delft af in een enorme stadsbrand. De eerste gedetailleerde stadsplattegrond van de stad werd kort na de brand geschilderd om de schade aan de stad in beeld te brengen. Op de uitsnede van afbeelding 5 is te zien dat na de brand de monumentale gevel van het 'De Huyterhuis' (zie hieronder) en de wanden

[18] *Kruimink & Schuur 1979, 40-44.*

[19] *Brouwer 1979, 58.*

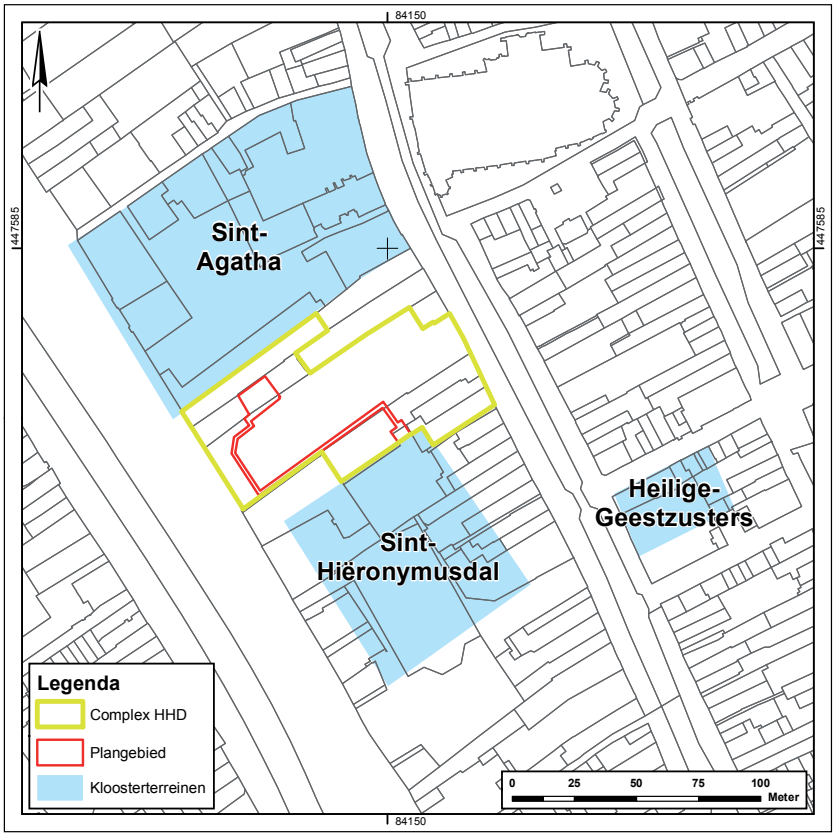

Afbeelding 4: ligging van het Sint Agathaklooster en het Sint Hieronymusklooster. De omvang van het Sint Hieronymusklooster is bij benadering weergegeven.

van de kapel van het Hieronymusklooster nog overeind stonden. Uit andere bronnen is bekend dat ook de kapel van het Sint Agathaklooster de brand min of meer overleefde, maar deze valt op het schilderij klaarblijkelijk weg achter de toren van de oude kerk. Alle andere huizen in het blok tussen de Oude Delft, de Schoolstraat (rechts) en de Phoenixstraat (stadswal met torens) zijn verwoest.

De huizen in het bouwblok stonden aan de Oude Delft en hadden achtererven tot aan de stadswal (Phoenixsstraat). Aan de kant van de stadswal bevonden zich alleen schuren, die vermoedelijk alleen via een voetpad op de stadswal bereikt konden worden.

Het plangebied ligt op het achtererf van vier historische panden aan de Oude Delft. Aan de Oude Delft 169 staat het huis 'Het Wapen van Savoyen'. Dit huis werd in 1556 gebouwd maar bouwhistorisch onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat bij de bouw grote delen van een ouder huis werden gebruikt, waaronder de kelders.[20]

Aan Oude Delft 167 staat het 'De Huyter huis'. Dit monumentale pand werd tussen 1505 en 1520 gebouwd door Jan de Huyter, de zeer vermogende schout van Delft.[21] Het huis raakte bij de stadsbrand beschadigd, maar kon al voor 1540 worden hersteld, voordat keizer Karel V kwam logeren. In 1645 werd het huis aangekocht door het Hoogheemraadschap van Delfland.[22] Behalve als vergaderruimte voor de bestuurders diende het huis als bewaarplaats van het archief, maar ook het gerief van de bestuursleden, waartoe een keuken en een wijnkelder in het huis werden ingericht.

Het perceel Oude Delft 165 wordt vermeld in de tijnsboeken van 1363 en 1461.[23] In dat eerste jaar was het huis gesplitst en werd bewoond door de kerkmeester van de Oude Kerk en een schepen. Uit het verschil in de voor de belasting aangeslagen gevelbreedte kan worden geconcludeerd dat tussen deze jaren een nieuw huis werd opgetrokken.

Het perceel Oude Delft 163 vormde in 1363 een geheel met de percelen Oude Delft 163, 161 en 159. Rond 1460 werd het grote perceel gesplitst. Oude Delft 163 werd bewoond door Cornelis van Dorp, Ridder van Benthuizen, burgemeester. Het perceel Oude Delft 161 werd in 1459 aangekocht door het Hieronymusklooster, maar het lijkt niet door het klooster zelf te zijn gebruikt.[24] In de verkoopacte staat vermeld dat het perceel zich uitstrekte van

[20] *Weve 2013, 141-145.*

[21] *Weve 2013*

[22] *Westerwoudt 1989, 48-51.*

[23] *Haak & Annema 1989, 120-122*

[24] *Haak & Annema 1989, 120.*

Afbeelding 5: uitsnede van het schilderij van na de stadsbrand. Het noorden bevind zich rechts.

de Oude Delft tot aan de stadswal.

Voor de afbraak konden de panden Oude Delft 165 en Oude Delft 163 bouwhistorisch worden onderzocht.[25] Hierbij werden ook funderingsresten aangetroffen met brandsporen. Beide panden werden na de stadsbrand opnieuw opgetrokken. Na afbraak van de panden in 1988 is op de percelen een archeologisch onderzoek uitgevoerd (zie paragraaf 2.3).

In de 17e eeuw waren de achtererven van Oude Delft 161 tot en met 169 onbebouwd. De erven waren ingericht als tuin. Alleen aan de stadswal (Phoenixstraat) stonden enkele kleine gebouwen.

De belangrijkste industrie in Delft gedurende de 17e en 18e eeuw was de plateelbakkerij, waar Delftsblauw aardewerk werd vervaardigd. De plateelbakkerijen bestonden uit omvangrijke complexen van bedrijfsgebouwen en schuren, veelal op de achtererven gelegen. Voor zover bekend uit historische bronnen, bevonden zich in de 17e en 18e eeuw geen plateelbakkerijen in het plangebied.

2.3 Bekende archeologische waarden in en rond het plangebied

In de binnenstad van Delft en de directe omgeving zijn diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd die een indicatie geven van de in het plangebied te verwachten archeologische resten.

Prehistorie

Uit de binnenstad van Delft zijn geen vondsten uit de Prehistorie bekend. Op verschillende plaatsen in Midden-Delfland is vastgesteld dat daar bewoning uit de overgang van de Midden-IJzertijd naar de Late IJzertijd bedekt is geraakt met een dekafzetting van de Gantel Laag.[26] Deze vindplaatsen liggen in de directe nabijheid van geulen van de Gantel Laag.

Romeinse Tijd

Bij eerder onderzoek binnen het plangebied zijn enkele 'woonlagen' met Romeins aardewerk aangetroffen (zie hieronder). Ook bij opgravingen elders in de binnenstad zijn vondsten uit de Romeinse tijd bekend. De kans op het aantreffen van sporen uit de Romeinse tijd is echter zeer gering, doordat eventuele bewoningssporen uit deze periode door activiteiten uit jongere tijd zijn vergraven.

Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

In 1988 kon na de sloop van de achterhuizen van de panden Oude Delft 165, 163 en 161 een archeologisch onderzoek worden uitgevoerd.[27] Direct achter de panden bleek de bodem verstoord door enkele kelders. Toch bleken twee stroken grond nog ongestoord en hier konden profielen worden gedocumenteerd: één evenwijdig aan de Oude Delft en één haaks op de Oude Delft. Vanaf 11,5 m uit de rooilijn was de bodem nog onverstoord. Hier kon een stuk van 150 m^2 worden opgegraven.

De bij het onderzoek gedocumenteerde profielen geven een duidelijk beeld van de bodemopbouw. De natuurlijke ondergrond ligt op 1,20 m -NAP. Hierop ligt een 60 cm dik pakket aan woonlagen uit de Romeinse tijd, waarin veel Romeins aardewerk is aangetroffen. Sporen uit de Romeinse tijd ontbraken. Direct op de Romeinse lagen liggen laatmiddeleeuwse ophogingslagen. Deze vertoonden een duidelijk bol verloop, waarbij de lagen eindigden in greppels. De eerste laatmiddeleeuwse ophogingen zijn opgebracht per perceel. Omdat de huizen nog niet aaneengesloten stonden, bestond ieder erf uit

[25] *Haak & Annema 1989, 123-126.*

[26] *Bult 1983, 25-26.*

[27] *Kistemaker 1989.*

Afbeelding 6: locaties van de in en rond het plangebied uitgevoerde opgravingen.

een 'huisterp' omgeven door greppels. Direct ten noorden van het erf lag een 5 m brede sloot, die wordt geïnterpreteerd als een ontginningssloot van het gebied ten westen van de Oude Delft. Het oudste vondstmateriaal uit de sloot dateert van omstreeks 1100. De terp en de sloot bleven de gehele 12e eeuw in gebruik, waarbij de terp met regelmaat werd opgehoogd. De bebouwing op de terp had weinig sporen nagelaten: enkele paalkuilen en verschillende haardlagen. Duidelijk was dat de haard telkens met de terp mee werd opgehoogd. Aangenomen kan worden dat de bebouwing relatief licht was en op het maaiveld was gefundeerd. In de 13e of de 14e eeuw werd de terp geëgaliseerd, waarbij de top in de greppels werd geschoven. Hierdoor werd het mogelijk om de erven te splitsen in kleinere erven en huizen aangrenzend aan de buren te bouwen. Op het erf werd rond 1300 een zware baksteenfundering van 7 bij 7 m groot gemetseld. Dit moet één van de eerste stenen woonhuizen in Delft zijn geweest, omdat in alle West-Nederlandse steden in deze periode overwegend houten huizen werden gebouwd. Een verband met de veel latere belangrijke stadshuizen 'De Huyterhuis' en 'Het Wapen van Savoyen' is aannemelijk.

Uit de periode na de 14e eeuw zijn op het terrein nauwelijks sporen gevonden. Vermoedelijk stond de bebouwing direct achter de nog bestaande voorhuizen en is deze door de recentere kelders verstoord. Wel werden een beerput uit de 16e eeuw en twee beerputten uit de 17e eeuw aangetroffen.

In 1990 werd een groot deel van het binnenterrein van het HHD-complex ontgraven voor de aanleg van een parkeerkelder.[28] Tijdens de graven kon beperkt archeologisch onderzoek worden verricht. De resultaten van dit onderzoek zijn tot op heden niet uitgewerkt en gepubliceerd.

De archeologische resten begonnen op circa 1m +NAP.[29] Dit was het niveau tot waarop oude funderingen waren weggebroken. Tot 1 m -NAP bestond de bodemopbouw uit puinhoudende kuilen en ophooglagen. Hieronder lagen de kleiige ophooglagen en kuilen met mest. De top van de natuurlijke

[28] *Bult 1992,105-108.*

[29] *Veldtekeningen onderzoek 1990.*

Afbeelding 7: sporenkaart van de opgraving in 1990 met de middeleeuwse perceelsloten en mestkuilen (uit Bult 1992).

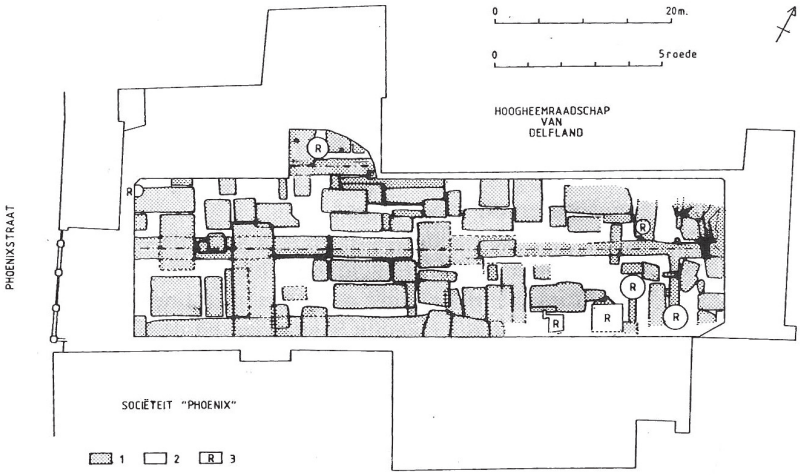

Afbeelding 8: aardewerken dakruiter uit circa 1300 afkomstig uit één van de mestkuilen.

ondergrond lag tussen 1,20 en 1,40 m -NAP. De diepste sporen reikten tot 3 m –NAP. In de put lagen drie perceelssloten haaks op de Oude Delft met een onderlinge afstand van 9,5 m. Het hele terrein lag vol met grote rechthoekige kuilen, gevuld met mest en huishoudelijk afval uit de periode vanaf het midden van de 12e tot het einde van de 15e eeuw. In enkele van de 12e eeuwse kuilen kon een overstromingslaag worden vastgesteld. Een bijzondere vondst uit één van de mestkuilen is de aardewerken dakruiter, waarvan nu een replica op de muur van Oude Delft 167 staat.

In de 15e en 16e eeuw werden de perceelssloten vervangen door tuinmuren. In de loop van de 16e en 17e eeuw werden verschillende bijgebouwen, beerputten en waterputten aangelegd. Een deel van de gebouwen moet langs de Phoenixstraat hebben gestaan, toen nog de stadswal. Het middendeel van het terrein bleef onbebouwd. Op het perceel achter Oude Delft 167 werden meerdere kuilen met natuurstenen bouwfragmenten en mensenbotten gevonden. Deze vondsten kunnen in verband worden gebracht met de afbraak van het Hieronymusklooster.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 Gespecificeerde archeologische verwachting

3.1.1 Archeologische verwachting

Het plangebied sluit direct aan op het in 1990 opgegraven deel van het perceel Oude Delft 167. De verwachting is gelijk aan wat in 1990 is aangetroffen.

Prehistorie en Romeinse tijd

In het plangebied is er een lage verwachting voor resten uit de Late Prehistorie. Ten aanzien van de Romeinse tijd bestaat een grote kans op het aantreffen van archeologische vondsten. Deze vondsten bevinden zich vermoedelijk zonder uitzondering in verstoorde context, aangezien de kans groot is dat de sporen uit deze periode en voorgaande perioden door activiteiten uit jongere perioden zijn verstoord.

12e -14e eeuw: perceelssloten en mestkuilen

Uit de periode van de 12e tot en met de 14e eeuw zijn erfgreppels en kuilen gevuld met mest en huisvuil te verwachten. In het bijzonder het huisvuil levert veel informatie over de laatmiddeleeuwse bewoners van de Oude Delft; over de voedselconsumptie, sociale status, uitgevoerde ambachten, etc. Door de ruime afstand van het plangebied tot de Oude Delft (40 m) zijn geen resten van laatmiddeleeuwse huizen te verwachten.

15e-19e eeuw: tuinen, bijgebouwen en putten

In deze periode werden op de achtererven diverse bijgebouwen en beerputten geplaatst. De beerputten kunnen veel informatie opleveren over de bewoners van de Oude Delft in de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Verder waren de erven grotendeels ingericht als tuin. De panden aan de Oude Delft werden bewoond door welgestelde families. Het is dan ook waarschijnlijk dat de tuinen waren ingericht als siertuinen. Het onderzoek kan informatie opleveren over de inrichting van deze tuinen. Van bijzonder belang zijn eventuele resten van het Hieronymusklooster. Tot op heden is onbekend welke percelen tot het klooster hebben behoord.

3.1.2 Conservering van de archeologische resten

Sporen en structuren

Bij het opbrengen van ophooglagen in de loop van de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd werden de resten van de voorgaande bebouwing afgedekt door een laag grond waarna nieuwe bebouwing werd neergezet. Doordat dit herhaaldelijk gebeurde, bestaat de bodem van Delft nu uit een opéénstapeling van ophooglagen met daartussen de oude loopniveau's met de archeologische resten van de vroegere bewoning. De resten van funderingen, kelders, putten en grondsporen zijn vaak zeer goed bewaard gebleven door de grote diepte waarop ze nu liggen. Het pakket aan ophogingslagen in het plangebied heeft een dikte van ten minste 2,5 m, zodat rekening moet worden gehouden met goed bewaard gebleven structuren en sporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd.

Voor eventuele bewoningssporen uit de Romeinse tijd geldt vanwege deze activteiten juist een slechte conservering, omdat deze zoals eerder vermeld zullen zijn vergraven. Dit geldt overigens niet voor het vondstmateriaal uit de Romeinse tijd.

Vondstmateriaal

Het vondstmateriaal uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd kan bestaan uit vondsten van anorganisch en organisch materiaal.

De anorganische materialen zijn aardewerk, glas, keramisch bouwmateriaal, natuursteen en metaal. De conservering van aardewerk, keramisch bouwmateriaal en natuursteen is vrijwel altijd goed. Glas kan worden aangetast door glascorrossie vanaf het moment dat het wordt blootgesteld aan de lucht. Dit proces van verval kan niet worden gestopt. De conservering van metaalvondsten is sterk afhankelijk van de metaalsoort, de vochtigheid en de zuurgraad van de bodem. De vondsten kunnen in een staat van geheel gaaf tot vrijwel volledig gecorrodeerd zijn.

Door de hoge grondwaterstand en de luchtafsluitende kleiige bodem is de ondergrond van Delft ideaal voor de conservering van vondsten van organische materialen. Dit geldt voor gebruiksvoorwerpen van hout, leer, been, textiel en papier/perkament. Degelijke vondsten kunnen vergaan zodra ze aan de lucht worden blootgesteld, zodat ze op de juiste wijze moeten worden geborgen en behandeld.

Naast houten voorwerpen kunnen ook houten constructies worden aangetroffen. Dergelijke constructies zijn vaak te groot om te bergen, maar kunnen wel bemonsterd worden voor het bepalen van de houtsoort en voor het nemen van een dendrochronologische datering of eventueel een C14 datering. Plantenzaden en dierenbotten kunnen veel informatie opleveren over de voeding, gewassen en huisdieren in het verleden. Voor het verzamelen van plantenzaden worden grondmonsters genomen en uitgezeefd. Het verzamelen van botmateriaal gebeurd deels handmatig (voor grote botten) en deels door middel van grondmonsters voor de kleinere botten van vis en gevogelte.

3.1.3 Aanwezigheid van archeologie binnen plangebied

De archeologische resten zijn te verwachten van een diepte van 1 m +NAP. De diepste sporen reikten tot 3 m -NAP.

3.1.4 Verstoring van de archeologie door jongere bodemingrepen

Het noordwestelijke deel van het plangebied is in de laatste twee eeuwen niet bebouwd geweest, zodat aangenomen kan worden dat het bodemarchief hier nog grotendeels intact is.

In het middendeel van het plangebied is in 1990 een parkeerkelder aangelegd, waarbij de bouwput ook archeologisch is onderzocht. De geplande leidingsleuf wordt aangelegd rondom de parkeerkelder. De bouwput was destijds ruimer dan de aangelegde kelder. Ook kan worden aangenomen dat een zone rondom de parkeerkelder in 1990 is verstoord door het aanbrengen en verwijderen van de damwand. Het deel van de leidingsleuf direct langs de parkeerkelder zal dan ook in reeds verstoorde grond worden gegraven.

De geplande werkzaamheden in het zuidoostelijke deel bestaan voor een deel uit een leidingsleuf en een deel uit de sloop van het Pauwenhuis. De bodem ter plaatse van de leidingssleuf is vermoedelijk nog grotendeels intact. De bodem ter plaatse van het Pauwenhuis zal ter plaatse van de fundering zijn verstoord.

3.2 Waardering en advies

3.2.1 Waardering

Voor de ondergrond van het plangebied geldt een lage verwachting voor bewoningssporen, maar hoge verwachting voor vondstmateriaal uit de Romeinse tijd. Voor de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd (de historische stadskern van Delft) heeft het plangebied een hoge verwachting. De archeologische sporen kunnen bestaan uit de funderingen van gebouwen, putten, mestkuilen en sloten, opgevuld met archeologisch vondstmateriaal. Deze archeologische resten kunnen in hoge mate bijdragen aan de kennis over de ontwikkeling van de bewoning in dit deel van de stad. Het vondstmateriaal kan eventueel bijdragen aan de nog zeer beperkte kennis over Romeinse nederzetting(en) ter plaatse van de huidige binnenstad.

3.2.2 Advies

Door de verschillen in de archeologische verwachting en de geplande bodemingrepen gelden voor delen van het plangebied verschillende adviezen (zie afbeelding 9).

Doordat nog onbekend is wat de ontgravingsdiepten ten opzichte van NAP zijn, kan nog geen advies worden gegeven of en welke concrete vervolgstappen moeten worden genomen voor de archeologie. Het onderstaande advies geeft alleen aan tot welke diepte ten opzichte van NAP geen vervolgstappen nodig zijn.

Het middendeel van de leidingsleuf ligt in een tot op grote diepte verstoorde zone. Het advies is om dit deel vrij te geven voor alle bodemingrepen.

Het Pauwenhuis, in het westelijke deel van het plangebied, wordt gesloopt

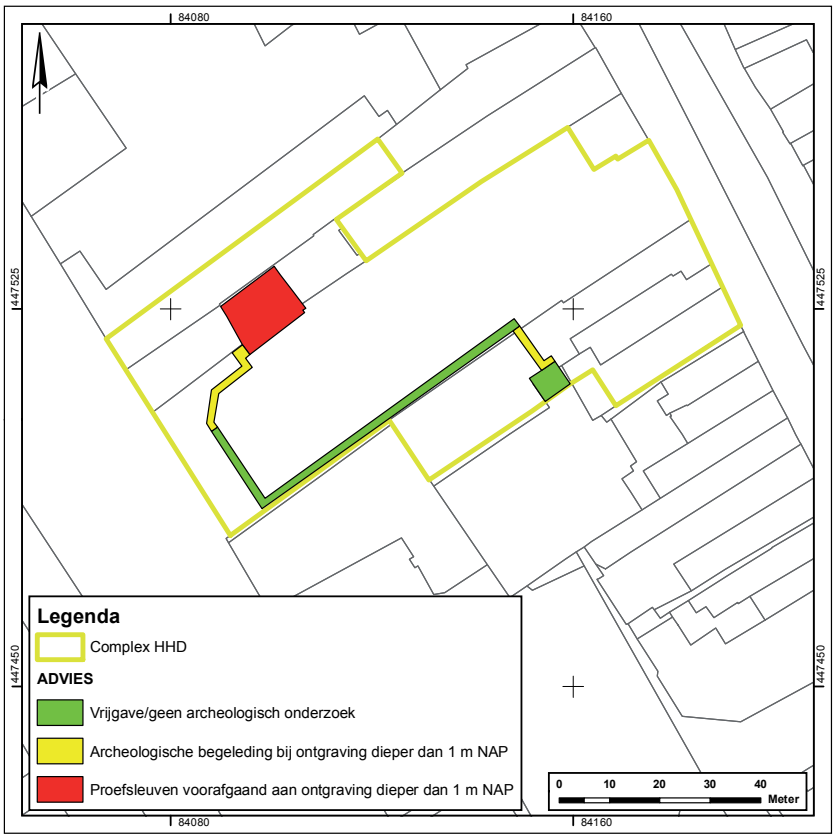

Afbeelding 9: de adviezen ten aanzien van het vervolgtraject voor de verschillende delen van het plangebied.

waarna dit deel van het perceel onderdeel wordt van de tuin. Het advies is om deze zone vrij te geven tot aan de onderkant van de fundering van het Pauwenhuis.

De nieuwbouw van 160 m^2 in het noordwestelijk deel van de binnenplaats ligt in een deel waar vanaf 1 m +NAP (ca. 0,5 m –mv) archeologische resten in de bodem kunnen worden verwacht. Het advies is om voorafgaand aan de bodemingreep een proefsleuvenonderzoek te laten uitvoeren om vast te stellen of daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn en indien dit het geval is deze resten te waarderen. Voor een archeologisch proefsleuvenonderzoek moet een Programma van Eisen worden opgesteld wat moet worden goedgekeurd door het bevoegd gezag. Aan de hand van dit onderzoek kan ook een inschatting worden gemaakt van de omvang van het noodzakelijke archeologische vervolgonderzoek.

Het noordelijke en oostelijke deel van de leidingsleuf liggen in delen van het plangebied waar vanaf 1 m +NAP (ca. 0,5 m –mv) archeologische resten kunnen worden verwacht. In het westelijke deel is dit een strook van 20 m lang en 1,5 m breed en in het oostelijke deel een strook van 12 m lang en 1,5 m breed. Door de geringe breedte van de sleuf is een archeologisch vooronderzoek weinig zinvol. Het advies is om het uitgraven van de leidingsleuf dieper dan 1 m +NAP te laten uitvoeren door de civieltechnische aannemer onder archeologische begeleiding (protocol opgraven). Dit betekent dat bij het ontgraven van de sleuf een archeoloog aanwezig is, die aanwijzingen geeft aan de graafmachinist en indien nodig de gelegenheid krijgt om oude muurresten en grondsporen te kunnen documenteren en vondsten te verzamelen. Voor een archeologische begeleiding moet een Programma van Eisen worden opgesteld wat moet worden goedgekeurd door het bevoegd gezag.

Bovenstaande adviezen moeten worden goedgekeurd door het bevoegd gezag, in deze de gemeente Delft.

Gebruikte afkortingen

DAR	*Delftse Archeologische Rapporten*
NAR	*Nederlandse Archeologische Rapporten*
NO	*Nederlandse Oudheden*

Bakx, J.P., 2013: Met rituelen omsloten. Opgraving van een inheems-Romeinse nederzetting langs de Woudselaan in de Harnasch, gemeente Midden-Delfland, *DAR 107*.

Bakx, J.P. & E.J. Bult, 2013: Een opschuivend erf uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Een opgraving in de Lage Abtswoudse Polder, gemeente Midden-Delfland, *DAR 116*.

Bloemers, J. H. F., 1978: Rijswijk (Z.H.) 'De Bult'. Eine Siedlung der Kananefaten, *NO 8*.

Bult, E.J., 1983: Midden-Delfland, een archeologische kartering; Inventarisatie, waardering en bewoningsgeschiedenis, *NAR 2*.

Bult, E.J., 1986: Ontginning en bewoning ten noorden van de Maasmond en de landschappelijke veranderingen die daarbij optraden, in: *Rotterdam Papers V. Landschap en bewoning rond de mondingen van Rijn, Maas en Schelde. A contribution to prehistoric, roman and medieval archaeology,* 115-136.

Bult, E.J., 1992: Archeologische kroniek van Delft 1990-juni 1991, in: *Delfia Batavorum. Jaarboek 1991*.

Bult, E.,J., 1998: Ophogen of natte voeten. Archeologische, historische en geologische gegevens over de lange termijn bodemdaling in en om Delft, *DAR 5*.

Bult, E.J. & J.-M. Groen, 2005: Het plangebied 'Blokkerterrein' ten zuiden van het centrum van de gemeente Delft. Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek, *DAR 55*.

Brouwer, H.C., 1979: Verdwenen kloosters uit de Delftse binnenstad, in: I.V.T. Spaander & R.-A. Leeuw (red.): *De stad Delft. Cultuur en maatschappij tot 1572*, Delft.

Haak, A.J.H. & W. Annema, 1989: Het bouwhistorisch onderzoek van de panden Oude Delft 161-165 te Delft, in: *Hoogheemraadschap van Delfland 1289-1989. Opstellen ter gelegenheid van een opmerkelijk jubileum*, Delft.

Kerkhof, M., 2012: *Archeologische beleidskaart gemeente Delft*, Delft.

Kistemaker, J.G.M, 1989: Het bodemarchief onder het gemeenlandhuis, in: *Hoogheemraadschap van Delfland 1289-1989. Opstellen ter gelegenheid van een opmerkelijk jubileum*, Delft.

Kruining, C.G.M. van, J.C. Kruisheer & G.Verhoeven, 1996: *Delft 15 april 1246*, Delft.

Londen, H. van, 2006: *Midden-Delfland. The Roman Native landscape. Past and Present,* Amsterdam (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

Mulder, E.F.J. de, A.P. Pruissers & H.Zwaan, 1983: Kwartairgeologie van 's-Gravenhage, in: Mulder, E.F.J. de, De bodem van 's-Gravenhage, *Mededelingen Rijks Geologische Dienst 37*, 12-43.

Paans, M., E.J. Bult, J.-M. Groen & C. Gutjahr, 2004: *Archeologisch-Geologische kaart van de Gemeente Delft,* Delft.

Staalduinen, C.J. van, 1979: *Toelichtingen bij de geologische kaart van Nederland 1:50.000. blad Rotterdam West (37W)*, Haarlem.

Verhoeven, G., 1999: *Het eerste kohier van de tiende penning van Delft (1543)*, Hilversum.

Weve, W., 2013: *Huizen in Delft in de 16e en 17e eeuw,* Zwolle/Delft.

Zagwijn, W.H., 1986: *Nederland in het Holoceen*, Haarlem.

Westerwoudt, Th.W., 1989: Het hoogheemraadschap van Delfland in vogelvlucht. Zeven eeuwen strijd tegen het water, in: *Hoogheemraadschap van Delfland 1289-1989. Opstellen ter gelegenheid van een opmerkelijk jubileum*, Delft.

Lijst van afbeeldingen

Afbeelding 1 (blz. 7)
Ligging van het plangebied.

Afbeelding 2 (blz. 10)
Geul- en dekafzettingen van de Gantel Laag.

Afbeelding 3 (blz. 12)
Stadsuitbreidingen van Delft.

Afbeelding 4 (blz. 13)
Ligging van het Sint Agathaklooster en het Sint Hieronymusklooster.

Afbeelding 5 (blz. 14)
Uitsnede van het schilderij van na de stadsbrand. Het noorden bevind zich rechts.

Afbeelding 6 (blz. 16)
Locaties van de rond het plangebied uitgevoerde opgravingen.

Afbeelding 7 (blz. 17)
Sporenkaart van de opgraving in 1990 met de middeleeuwse perceelsloten en mestkuilen (uit Bult 1992).

Afbeelding 8 (blz. 17)
Aardewerken dakruiter uit circa 1300 afkomstig uit één van de mestkuilen.

Afbeelding 9 (blz. 21)
De adviezen voor de verschillende delen van het plangebied.